

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
В ЕВРОРЕГИОНЕ «ДНЕПР»
в 2011 г.

Чернигов
2012

**Черниговская областная государственная администрация
Институт археологии НАН Украины
Черниговский национальный педагогический университет
имени Т. Г. Шевченко**

**Администрация Брянской области
Институт археологии РАН
Брянский государственный университет имени И. Г. Петровского**

**Гомельский областной исполнительный комитет
Институт истории БАН
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины**

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
В ЕВРОРЕГИОНЕ «ДНЕПР»
В 2011 Г.**

**Чернигов
2012**

УДК 902/477.51+470.333+476
А 87
ББК Т 4 С

С 32 Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2011 г. – Чернигов: –
_____, 2012. – 170 с.

ISBN

Книга содержит сведения об археологических исследованиях, проведенных в 2011 г. на территории Еврорегиона «Днепр», в состав которого входят Черниговская область Украины, Брянская область Российской Федерации и Гомельская область Республики Беларусь.

Для историков, археологов, преподавателей, учителей, работников музеев, краеведов.

Редакционная коллегия:

Академик НАН Украины Толочко П. П. – ответственный редактор (Киев), член-кор. НАН Украины Ивакин Г. Ю. (Киев), член-кор. НАН Украины Моця А. П. (Киев), проф. Коваленко А. Б. (Чернигов), доц. Коваленко В. П. – ответственный секретарь (Чернигов), член-кор. РАН Гайдуков П. Г. (Москва), проф. Шинаков Е. А. (Брянск), проф. Чубур А. А. (Брянск), проф. Левко О. Н. (Минск), проф. Марзалюк И. А. (Могилев), проф. Макушников О. А. (Гомель).

Рекомендовано к печати Ученым советом Черниговского
национального педагогического университета имени Т. Г. Шевченко
(протокол № 5 от 28 декабря 2011 г.)

ISBN

© Авторы, 2012.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ КІНЦЯ ІХ - СЕРЕДИНИ Х СТ. НА НОСАДІ ВИНОВЗІВСЬКОГО ГОРОДИЩА

В. М. Скороход, Д. М. Козубова (Чернігів), Л. В. Мироненко (Київ)

Виповзівський археологічний комплекс розташований між селами Виповзів і Лутава Козелецького р-ну Чернігівської обл., за 800 м від південної околиці с. Лутава, на південно-західній околиці с. Виповзів. Комплекс займає вузький мис, що на 600 м врізається у східному напрямку в заплаву р. Десна і омивається з південного боку р. Кримка (права притока р. Десна). На стрілці мису знаходиться невелике городище розмірами 70 × 90 м (Рис. 2), а на захід від нього – посад, що займає решту площі мису (Рис. 1) ¹.

У 1981 р. Чернігово-Сіверська експедиція під керівництвом В. П. Коваленка на території посаду, за 25 м на захід від городища, частково дослідила зруйноване силосною траншеєю давньоруське житло початку Х ст. ² У 1989 – 1990 рр. пам'ятку вивчала експедиція під керівництвом А. Л. Казакова, який зробив зачистку на південному схилі посаду та виявив невеликий (300 × 30 – 100 м) поділ, розміщений за руслом р. Кримка на підвищенні, розташованому вздовж підніжжя тераси. Тут було досліджено ряд об'єктів житлового та господарського призначення, котрі, на думку автора, датуються кінцем ІХ – першою половиною Х ст. Усі вони загинули у вогні не пізніше середини Х ст. ³

У 2009 р. експедиція Інституту археології НАН України та Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка під керівництвом О. П. Моці та В. М. Скорохода провела рятивні роботи на Виповзівському археологічному комплексі. Здійснено зачистку котлованів силосних ям, військових окопів та старих розкопів. Крім того, закладено ряд шурфів біля підніжжя мису, поблизу городища та на західній околиці посаду, що дозволило дослідити 4 житла кінця ІХ – першої половини Х ст., що загинули в пожежі в середині Х ст. (Рис. 3), та з'ясувати, що забудова посаду мала 2 лінії садиб, розділених вулицею, яка вела до городища ⁴.

У 2010 р. за 330 м на захід від городища було досліджено ще одне житло кінця ІХ ст. з глинобитною піччю (Рис. 4) ⁵.

У 2011 р. вибір ділянки робіт на посаді зумовили 2 грабіжницькі шурфи, що були виявлені за 160 м на захід від городища, ближче до південного схилу тераси. У шурфах простежувалися залишки горілої деревини від конструкцій споруди. Спочатку розкоп № 3 (нумерація розкопів ведеться з 2009 р.) мав розміри 6 × 6 м (грабіжницький шурф опинився у його центрі), згодом з півночі та заходу було додано ще 24 м². Таким чином, загальна площа розкопу № 3 склала 60 м². Потужність культурного шару у цій частині посаду сягає 0,6 м. У розкопі досліджено 2 житла, 3 господарські споруди та 3 ями, що датуються кінцем ІХ – серединою Х ст. (Рис. 4). У культурному шарі також зустрічаються окремі фрагменти кераміки ХІІ ст.

Житло І (споруда № 1) займало основну площу розкопу. На глибині 0,5 м від денної поверхні зафіксовано потужний завал горілої деревини, що складався з дощок та напівколот і являв собою залишки стін будівлі, котрі впали до котловану під час пожежі. Під безсистемним завалом, по контуру котловану, знаходилися три ряди дощок від конструкцій стін. Ширина їх коливається від 0,15 до 0,30 м, довжина до 2 м. Розміри споруди, судячи із залишків дерев'яних стін, становили 4,2 × 4,4 м. Стіни орієнтовані за сторонами світу із незначним відхиленням на захід. Котлован заглиблений на 0,7 – 0,75 м в материк, по дну споруди простежується глеєва підмазка підлоги. У північно-східному куті житла стояла глинобитна піч, обернена щелепами на південь. Піч мала округлу форму діаметром 1,45 м. Після зняття дерев'яних

конструкцій, по кутах котловану виявлено 4 ямки від стовпів, що з'єднувалися між собою рівничком від потужної колоди (нижнього вінця). Розчищений котлован житла I по материкам мав розміри 5 × 5 м. З нього походить незначна кількість знахідок та керамічний матеріал середини X ст. (Рис. 5).

На захід від житла досліджено залишки ще однієї споруди (№ 3), від якої залишилася дерев'яна конструкція у верхній частині заповнення. Пляма мала овальну форму (1,5 × 1,7 м) і частково заходила під західну стінку розкопу. У верхній частині заповнення споруди зафіксовано горілі деревини (діаметр від 0,05 до 0,1 м), складені прямокутником, розмірами 1 × 1,4 м. По контуру споруди залягав потужний шар глею від обмазки стін, в якому виявлено дирхем Насра II бен Ахмада (914 – 943 рр.) (Рис. 5). За керамічним матеріалом та стратиграфічними спостереженнями споруда № 3 синхронна житлу I і датується серединою X ст. Вона також загинула в пожежі.

У західній частині розкопу, під спорудою № 3 та західною частиною споруди № 1, виявлено ще одне житло (споруда № 3-А). Західна частина котловану частково увійшла під стінку розкопу. Житло II досліджене на довжину 3,4 м, його ширина становила 5 м. Котлован будівлі заглиблений в материк на 1,3 – 1,4 м. У північно-західному куті споруди знаходилася глинобитна піч, шириною 1,5 м, досліджена на довжину 1,3 м. Житло II мало 2 періоди існування, після кожного з яких проводився ремонт (перебудова печі, підсіпка підлоги річковим піском тощо). У підлозі виявлено велику кількість ямок, що належали до двох періодів існування будівлі (Рис. 6). За стратиграфічними даними та керамічним матеріалом житло II датується кінцем IX – початком X ст. Як і попередні споруди, досліджені в розкопі, житло II загинуло в пожежі.

У сезоні 2011 р. вдалося дослідити житло середини X ст., в якому збереглися дерев'яні конструкції облаштування стін, що доповнило уявлення про давньоруське житлобудівництво на даній території та дозволило отримати стратиграфічний матеріал для визначення етапів забудови посаду Виповзівського городища.

Знахідки давньоруських жител кінця IX – початку X ст. на території Подесення є досить рідкісним явищем. На більшості пам'яток, де присутні культурні нашарування IX ст., вони знищені перекопами більш пізніх об'єктів. Досліджені протягом 2009 – 2011 рр. житла репрезентують два давньоруські будівельні горизонти посаду Виповзівського городища, кожний з яких закінчився пожежею. Шари пожеж на посаді повністю синхронні руйнації оборонних споруд на городищі. Це підтверджує той факт, що вони були наслідком військових сутичок.

1. . Скороход В. Звіт про наукові дослідження Виповзівського археологічного комплексу біля с. Виповзів Козелецького району Чернігівської області // Науковий архів ІА НАН України, ф. експедицій, № 2009/бн; Коваленко В. Моця О. Скороход В. Археологічна розвідка по «Шляху Мономаха» // Археологічні дослідження в Україні у 2008 р. – К., 2010. – С. 117 – 120.
2. Коваленко В. П. Исследования летописных городов в Нижнем Подесенье // Археологические открытия 1983 года. – М., 1985. – С. 287.
3. Казаков А. Л. Де відбувалися князівські «сними» 1155 та 1159 рр. (Історико-археологічний аспект локалізації літописної Лутави) // Любецький з'їзд князів 1097 р. в історичній долі Київської Русі. – Чернігів, 1997 – С. 103.
4. Скороход В. М. Дослідження Виповзівського археологічного комплексу 2009 р. // Археологічні дослідження в Україні 2009 р. – К.; Луцьк, 2010. – С. 378 – 379; Коваленко В., Скороход В. Політничний дружинний табір у Нижньому Подесенні кінця IX – початку X ст. // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Випуск 73. – Серія: Історичні науки. – № 6. – Чернігів, 2009. – С. 66 – 82.
5. Скороход В. Нові дослідження Виповзівського археологічного комплексу у 2010 р. // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали X міжнародної студентської наукової археологічної конференції. – Чернігів, 2011. – С. 180 – 184.

Рис. 1. Посад Виповзівського городища. Вид з сходу

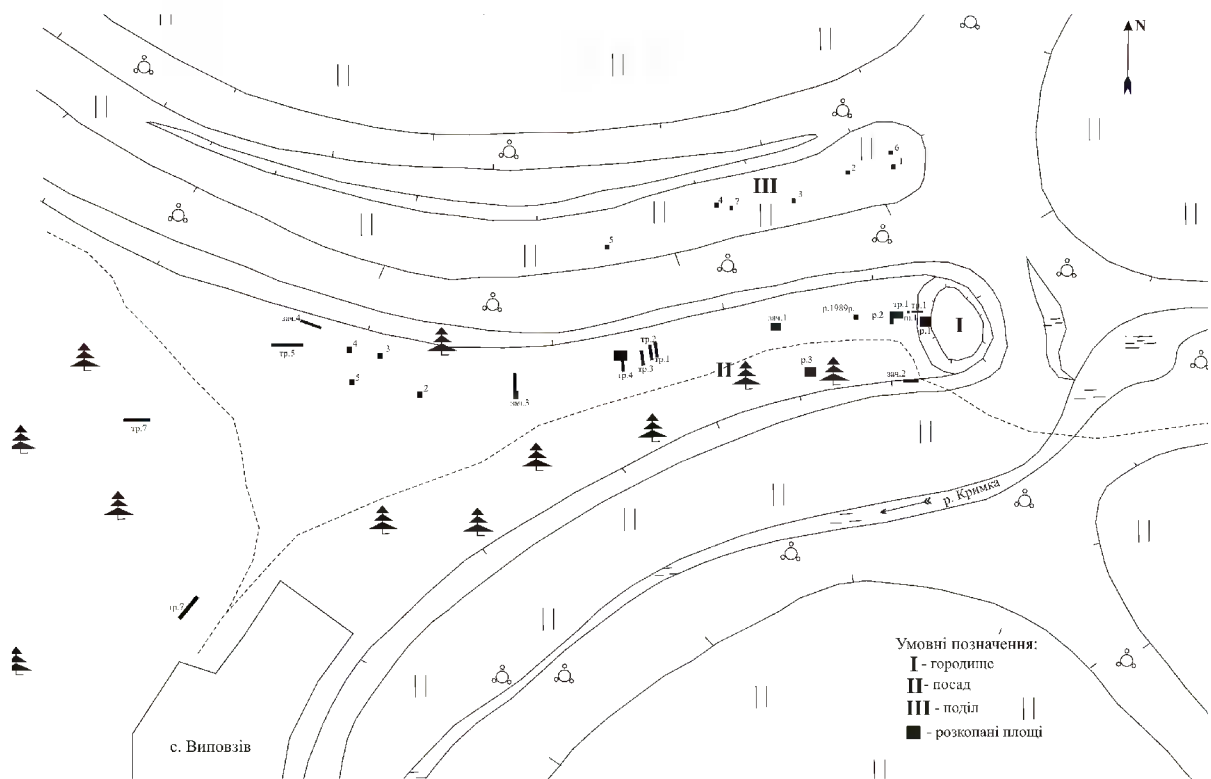

Рис. 2. План археологічного комплексу з розкопками

Рис. 3. Житло кінця IX ст. на посаді Виповзівського городища

Рис. 4. План по матеріку розкопу № 3 (2011 р.) на посаді Виповзівського городища

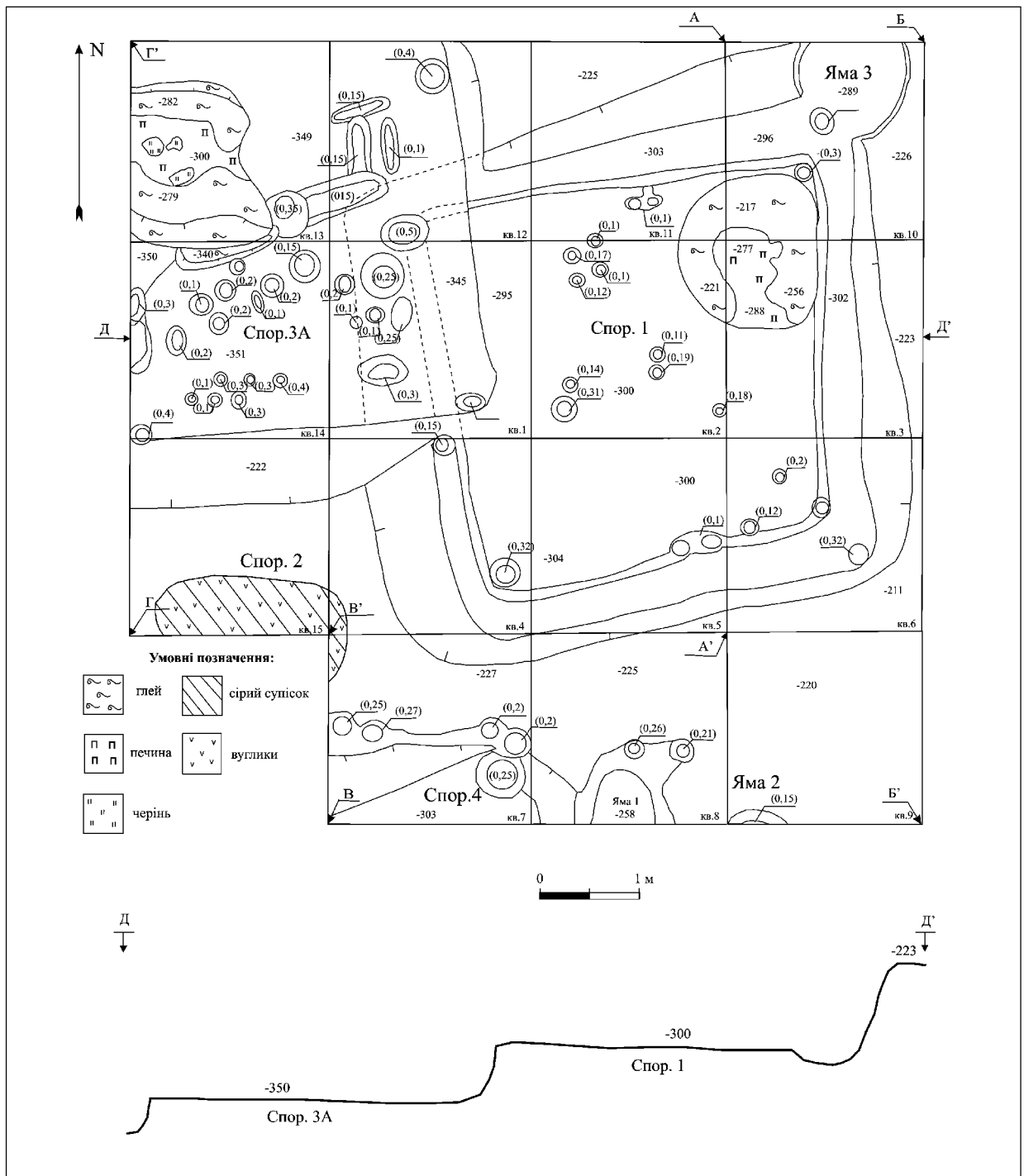

Рис. 5. Житло середини X ст. у розкопі № 3 (2011 р.) на посаді Виповзівського городища

Рис. 6. Житло кінця IX – початку X ст. у розкопі № 3 (2011 р.)
на посаді Виповзівського городища